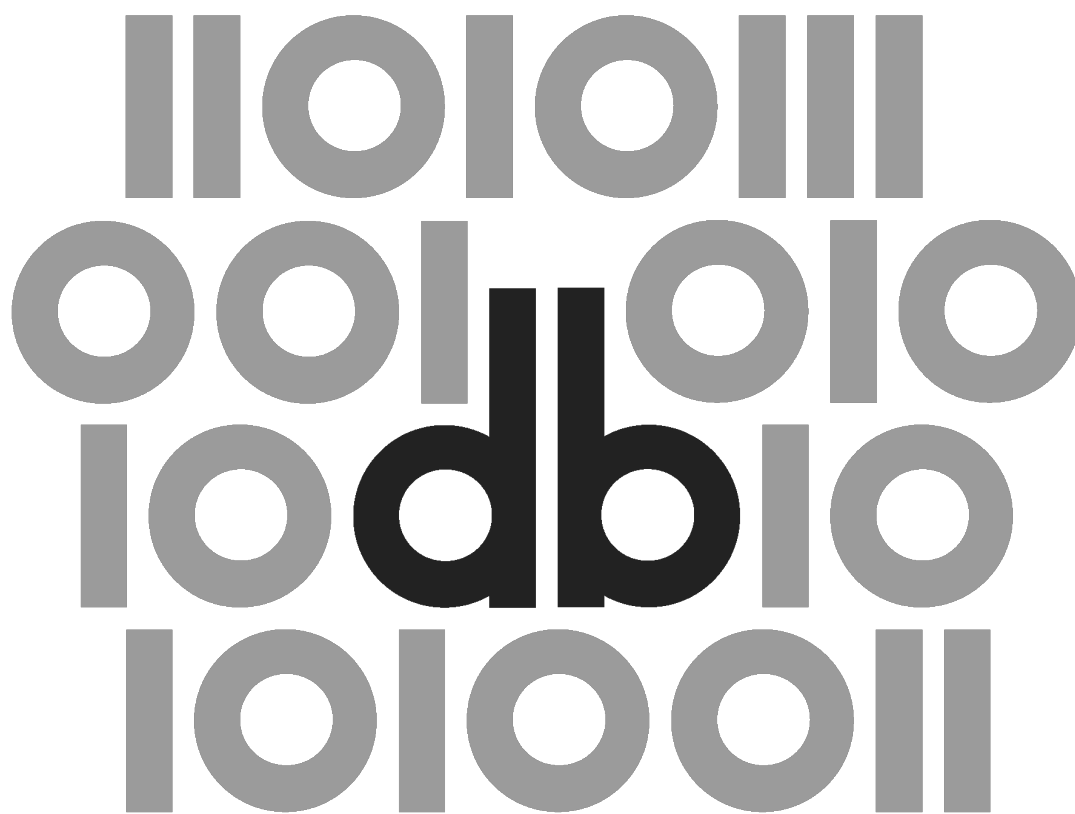

2 (2019)

<DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET>

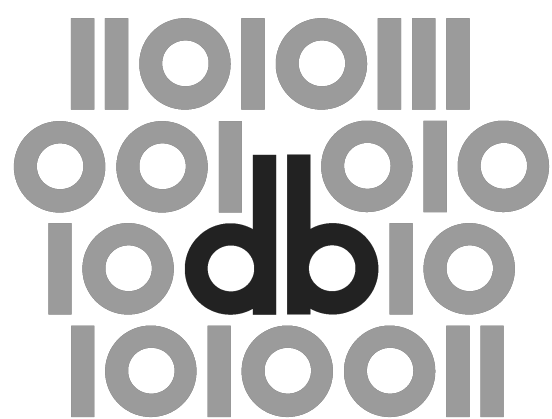

2 (2019)

</DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET>

Digitális Bölcsészet
2019., második szám

<DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET>

2 (2019)

Felelős szerkesztő:

Maróthy Szilvia

Szerkesztőség:

Fodor János, Kokas Károly, Parádi Andrea

Rovatvezetők:

Tanulmányok: Kiss Margit

Műhely: Péter Róbert

Kritika: Almási Zsolt

Tanácsadó testület:

Bartók István, Fazekas István, Golden Dániel, Horváth Iván, Palkó Gábor, Pap Balázs, Sass Bálint, Seláf Levente

Korábbi munkatársaink:

Bartók Zsófia Ágnes: szerkesztő, rovatvezető

†Labádi Gergely: szerkesztő, rovatvezető

†Orlovsky Géza: tanácsadó testület

ISSN 2630-9696

DOI 10.31400/dh-hun.2019.2

Kiadja az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszéke (1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A) és a Bakonyi Géza Alapítvány.

Felelős kiadó az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék vezetője.

Megjelenik az Open Journal Systems (OJS) v. 3. platformon, melynek működtetését az ELTE Egyetemi Könyvtár- és Levéltár biztosítja.

Ez a mű a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5 Magyarországi Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételeinek megfelelően felhasználható.

Honlap: <http://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszett>

Email cím: dbfolyoirat@gmail.com

Tördelés: Hegedüs Béla

Grafika: Hegyi Gábor

<KRITIKA>

Sárhegyi Tamás Felicián

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

sarhegyi.tamas@gmail.com

David M. Berry and Anders Fagerjord. *Digital Humanities: Knowledge and Critique in a Digital Age*. Cambridge: Polity Press, 2017.

ISBN 9780745697697

A digitális bölcsészet (*digital humanities*) keretein belül alkotott teoretikus szövegek gyakran az öndefiníciót emelik központi kérdésükké és próbálnak meg állást foglalni abban, hogy a digitális bölcsészet ténylegesen tekinthető-e önálló tudománynak vagy csupán a kor technikai vívmányait implementáló, digitális eszközök szakszerű alkalmazásának módszere.¹ A könyv is részben ilyen meta-szöveg, amely a digitális bölcsészet, valamint a kommunikáció- és médiatudománnyal összefüggő elméleti és empirikus kutatásokra épül, kifejezetten azért, hogy mélyebben meg lehessen érteni a „kritikai digitális bölcsészet” (*critical digital humanities*) fogalmát. A legfontosabb kérdés korunkban – amelyet *poszt-digitálisnak* neveznek – a szerzők szerint nem az, hogy valami digitális-e avagy sem. Sokkal inkább az, hogyha valami nem digitális, mindinkább másodlagossá válik, ahogyan a kultúra különböző formái egyre inkább digitálisan termeltek, megosztottak, hozzáférhetőek és fogyasztottak lesznek. A könyv emellett érvel, hogy a digitális bölcsészetnek olyan elméleti és módszertani megoldásokat kell ajánlania, amelyek áthidalják a humán tudományok és a technika különválasztott világait. Amellett, hogy a szöveg alaposan elemzi a tudományterületet, példaszerűen alkalmazza a kritikai megközelítést.

Gyakori sztereotípiája, hogy a technológia egy kész befejezett dolog a bölcsészet-tudományok számára, amely saját világán kívülről kell, hogy használatba vegyen a saját létének megőrzése érdekében, hiszen folyamatos támadásoknak van kitéve a 21. században célját, értelmét és relevanciáját tekintve. Következésképpen a szerzők emellett érvelnek, hogy a humán tudományoknak elméleti alapon kell megágyazni az informatika jelenségének a kultúrában, különben egyre inkább eltávolítják magukat a társadalomtól, amely feltétel nélküli bizalommal használja a digitális technológiát. A könyv fejezetei megpróbálják összefoglalni a digitális bölcsészet irányvonalait, leágazásait, és bemutatni azok létező és jövőbeni pozitív és negatív aspektusait. A szerzők emellett egy lehetséges és szükséges kritikai fordulat („critical turn”) mellett érvelnek, amely megerősíthetné a tudományág státuszát az akadémiai világban. Felvázolják, hogy az egyre inkább piaci alapon működő felsőoktatási intézmények milyen

¹ A digitális bölcsészetről alkotott meta-szövegek: Ray Siemens and Susan Schreibman, eds., *A Companion to Digital Literary Studies*, Blackwell Companions to Literature and Culture (New York: Wiley–Blackwell, 2013); Steven E. Jones, *The Emergence of the Digital Humanities* (New York: Routledge, 2014); Susan Schreibman, Raymond George Siemens and John Unsworth, eds., *A New Companion to Digital Humanities* (Chichester: John Wiley & Sons Inc, 2016); James Smithies, *The Digital Humanities and the Digital Modern* (London: Palgrave Macmillan, 2017).

kapcsolatban vannak az online globális tudáspiaccal (MOOC-portálok, pl. *Coursera*, *TedX*, *Udacity*), és ez hogyan befolyásolja a digitális bölcsészet szerepét és megítélését.

A digitális bölcsészetben belül elterjedt szemlélet, hogy többet kell csinálni, mint beszélni („more hack, less yack”). Ez a megközelítés rávilágít a tudományág már korábban említett elméleti szövegeinek öndefiníciós kényszeréből fakadó egyhangúságára, amelynek ellenpontja a túlzott technikai orientáció (technofília), akár egy-egy projekten vagy képzési struktúrán belül is. Ezen másik véglet célja valami létrehozása, termelése és felépítése a teoretizálás helyett, így például digitális rendszerek létrehozása, archívum- és adatbázis-építés, digitalizálás, *mapping*. Ezen projekteken belül azonban sokszor maga a technológia kerül a fókuszba. A humán tudományok iránti csekély érdeklődést néha megtöri a nagyközönség számára is vonzóbb(nak tűnő) digitális bölcsészeti projektek jelenléte. A szerzők a túlzottan technológia fókuszú és a szélsőségesen teoretizáló kutatások között látják a kiutat, hogy a digitális bölcsészet megtalálja a helyét. A digitális bölcsészet képzések és kutatási projektek létrehozása a szerzők szerint van, hogy csak arra irányulnak, hogy egyetemek, kutatóközpontok hagyományos képzési programjaikat felfrissítsék és vonzóbbá tegyék, vagy egyéb forrásokat vonjanak be a működésükbe. A felvázolt dilemmák a digitális bölcsészettel kapcsolatban a szerzők szerint nem függetleníthetők a társadalomban végbemenő változásoktól (digitalizáció és digitális eszközök elterjedése), amelyek tulajdonképpen a fő „kihívásai egy teljesen szoftveresített (*softwarized*) poszt-digitális társadalomnak” (31).

Mint említettem, a szerzőpáros egyik fő közelítési pontja a kommunikáció- és médiatudomány, amelyet szélesebb értelemben a különböző társadalom- és humán tudományok összefüggésrendszerében vizsgálnak. Míg a kurrens médiakutatások blogokkal, szociális hálózatokkal és online tartalmakkal foglalkoznak, addig a humán tudományokkal összefüggésben felmerül a képi és szöveges tartalmak narratív és multimodális elemzése. Ugyanakkor bármelyik a médiával foglalkozó tudományban szükséges a digitális média jelenségének értelmezése. Újszerű felvetésnek hat a *software studies* (más digitális bölcsészeti szakirodalomban *critical code studies*) mint tudományterület, amelyet a szerzők rendkívül fontosnak tartanak. Ezen területhez tartozik az olvasható tartalmak alatt megbúvó technikai premisszák (kódok, algoritmusok, fájlrendszerek) értelmezése. Ide tartoznak tehát az olyan kutatási irányok, mint: kód és szoftver szöveggé váló értelmezése, szoftverek működésének megértése, algoritmusok és struktúrák kritikai vizsgálata például a politikai gazdaságtan kontextusában. Ugyanakkor ennél elméletibbnek tűnő irányzatai is vannak a területnek, mint például a programnyelvek esztétikai megközelítése, tehát a kód mint költészet elemzése.

A szerzők egy hatszintes diagramban ábrázolták, hogyan látják a digitális bölcsészetet felépülni (33). Ez a hat szint alulról: 1) kódolás és oktatás (ezen belül számítógépes gondolkodás és tudás-reprezentáció), 2) intézmények (kutatási struktúrák, laborok, kutatóközpontok), 3) kód és adat (metaadat, digitális archívumok), 4) megosztott struktúrák (API-k, Linked Data), 5) rendszerek (platformok), 6) felület (kritikai és kulturális kritika, eszközök és alkalmazások, publikációk, projektek). A szerzők ezen a sémán keresztül kívánják értelmezni és ezen belül helyezik el a digitális bölcsészetet is. A különböző területekkel foglalkozó fejezetek pedig ezeket próbálják meg kritikai szempontból körüljárni.

A „Genealogies of the Digital Humanities” (46–67) című, a digitális bölcsészet fejlődésével és irányzatainak kialakulásával foglalkozó fejezeten belül a szerzők nem csupán az explicit digitális bölcsészetnek a fejlődéstörténetét és a rokntudományok kapcsolódási pontjait ismertetik, hanem a számítógépek és a számítógépes gondolkodás megjelenését és annak következményeit a humán tudományokon belül. Rámutatnak arra, hogy ezen tudományágnak nemcsak abban volt nagy szerepe, hogy a digitális eszközöket és mérési lehetőségeket, a számítógépes gondolkodást integrálta a hagyományos kutatások közé, hanem ezáltal a külvilággal is kapcsolatot teremtett, diskurzust generálva a bölcsészet és a technológia képviselői között. Hosszan ismertetik Willard McCarty munkásságát, aki a tudományág híd-szerepét és eszköztárának, illetve módszertanának adaptálhatóságát emeli ki, amelyre mint episztemológiai gyakorlatra tekint, s amelynek gyakorlati volta nem érvényteleníti teoretikus jelentőségét és eredményeit.

Az „On the Way of Computational Thinking” (68–92) a számítógépes gondolkodás belső struktúráival foglalkozó harmadik, talán az egyik legnehezebben emészthető fejezet, mert egy olyan kognitív gyakorlatot mutat be, amelyet a szerzők is főleg ókori filozófiai metaforák mentén tudnak ismertetni. A *computational thinking* legegyszerűbben ’számítógépes gondolkodás’-ra fordítható, amit a szerzők nem kizárólagosan egyfajta technikai tudásnak tartanak, inkább gyakorlati bölcsességek összességének, amely magában foglal egyfajta digitális műveltséget is. Ugyanakkor a számítógépes gondolkodáshoz tartozik számos készség és képesség is: problémaalkotás és -megoldás, mintafelismerés, rekurzivitás, absztrakció, modellezési képesség, dekompozíció. Jeannette M. Wing a jelenséget olyan tevékenységként írja le, amely tulajdonképpen absztrakciók automatizálása, de eredményorientáltsága nem szűkíti le kizárólagosan a problémamegoldásra. A szerzők a számítógépes gondolkodás részeként írják le az algoritmizálást is, és ide sorolják az esztétikai érzékelést mint a kódok pragmatikája mellett húzódó elegancia és a funkcionalitást meghaladó jelenség felismerését. Attól függetlenül, hogy nem szűkítették le a számítógépes gondolkodás fogalmát a kódolásra, leginkább a kódalkotás és -felismerés szakirodalmát ismertetik.

A „Knowledge Representation and Archives” (93–117) című tudásmegosztással, -ábrázolással foglalkozó fejezet arra keresi a választ, hogy a különböző materiális tartalmak hogyan kezelhetők és értelmezhetők a digitális térben. A fő kérdés az, mi a különbség egy kép, hangfelvétel, videó elemzése és értelmezése során, amennyiben az digitális formában jön létre vagy kerül tárolásra. A fejezet az írás és szöveg elméleti keretei közé helyezi a kérdést, a digitális objektumokat leírható szöveggént kezelve. Mindezt összefüggésben a tárolás kérdésével, tehát a már archívumokban tárolt dokumentumok digitális megőrzésével és metaadatolásával, valamint magának a digitális objektumnak a tárolásával és reprezentálásával. Itt említik az *Internet Archive* projektet, de előkerül a *big data* fogalma is. A *big data*-val összefüggésben felvetik, hogy az ezzel kapcsolatos kutatások utat mutathatnak a jövő projektjeinek, állítják továbbá, hogy a számok képesek interpretálni a kultúrát. Erre egyik legjobb példaként a számítógépes nyelvészet eredményeit hozza a szerzőpáros, amely úttörőként van jelen a digitális bölcsészetben belül.

A „Research Infrastructures” (118–148) rendhagyónak nevezhető fejezet arra keresi a választ, hogy milyen struktúrák mentén jönnek létre azok a rendszerek, amelyen

belül értelmezni lehet egy tudományágat. Például egy egyetemi könyvtáron belül megvalósuló kutatási infrastruktúra, amely tudósoknak és diákoknak biztosít hozzáférést a könyvtár eszközeihez a kutatás megvalósításához. Ezen struktúrába tartozik a könyvtár felépítése, finanszírozása, személyzete, eszköztára, állománya, amelynek célja az egyetemen zajló kutatások elősegítése. Az ötödik fejezet mondhatni tudományszociológiai meta-szöveg, mely ugyanakkor tekinthető a jó és rossz gyakorlatok bemutatásának is. Részint olyan praktikus kérdéseket feszeget, hogy milyen infrastruktúra szükséges ahhoz, hogy egy program, szak, projekt sikeresen működjön. A különböző tudományágak együttműködési gyakorlatának előnyei és hátrányai kerülnek kifejtésre, amely együttműködés egy-egy szervezeten belül együtt jár az infrastruktúra megosztásával. Ez nem feltétlen eredményez sikerességet a szerzők szerint, akik nemzetközi felmérésekre hivatkoznak. Egy egyetemen ideális esetben adottnak számít a stabil struktúrával és múlttal rendelkező könyvtár, amely releváns módon tud részt venni egy digitális bölcsészeti projektben, ugyanakkor kérdés, hogy a digitális infrastruktúrát a meglévőket felhasználva építik be a projektbe, vagy annak sikeressége érdekében investálnak új eszközök és lehetőségek megteremtésére. A témához természetesen szorosan kapcsolódik még a nyílt hozzáférés (*open access*) kérdése, adatbázisok létrehozása, megőrzése és fenntarthatósága stb. A szerzők kulcskérdésnek tekintik, hogy a digitális bölcsészet több legyen, mint régebbi tudományágak új formában való átültetése egy modern infrastruktúrákba. A fejezet bemutatja az Egyesült Királyságban végbemenő trendeket, fejlesztéseket, és képet próbál adni arról, milyennek kell lennie az ideális digitális bölcsészeti kutatási infrastruktúrának.

A „Digital Methods and Tools” című részben (149–162) a digitális eszközök elkülönítésére kerül sor a digitális bölcsészeten kívül és belül, mélyebb bepillantást nyújtva a *software studies* világába – a könyv ugyanakkor ezen a ponton kissé önisméltóvá kezd válni. Nyilvánvalónak tűnik a szerzők azon megállapítása, hogy a kutatásokba bevont digitális eszközök szükségszerűen már más struktúrákban használt online eszközök, amelyeket speciális minőségű és mennyiségű adatok kezelésére használnak. Ugyanakkor tekintve a könyv potenciális olvasóközönségét és célkitűzését mégiscsak hasznosnak nevezhető a fejezet.

A „Digital Scholarship and Interface Criticism” című fejezetben (163–191) a szerzők mellett érvelnek, hogy a digitális bölcsészetnek mélységében kell megértenie a számítógépes technológiát, olyan párbeszédet hozva létre az informatikával, amely a humán hagyományokban gyökerezik. Elsődlegesen a nyílt hozzáférésű (*open access*) publikálási lehetőségeket taglalják, amelyek nagy hatással voltak az elmúlt évek kutatásaira. Továbbá ismertetik a különböző operációs rendszerek fejlődésének történetét, úgymint a UNIX, vagy ezen belül a LINUX, majd pedig foglalkoznak a napjainkban leginkább (pl. Windows, MacOS vagy Ubuntu) használt és alkalmazott operációs rendszerekkel és a piacon működő algoritmusok felhasználásával.

A záró fejezet összefoglalja és szintetizálja az egyes fejezetben leírtakat és kifejti, hogy a kritikai megközelítésnek az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet a tudományág (tendenciózus) hibáira. A szerzők szerint a technofília helyett a humán tudományok kritikai megközelítése segít a jelenségek mélyebb megértésében, de a számítógépes gondolkodás az, ami előremozdítja a hermeneutikai észlelést a kvantitatív kutatásokkal ötvözve.

Kérdéseket vet fel, hogy ez a rendkívül sok témára kitérő monográfia kinek szól igazából? A célja a területről egy általános és kritikai áttekintést nyújtani, aminek teljes mértékben megfelel, azonban sok olyan technikai részlet is van benne, amely a nem szakértőknek nehezen értelmezhető, a tudományág vagy informatika felől érkezőknek pedig evidencia. Másrészt azonban kivételesen alapos, ugyanakkor tömör áttekintést ad a digitális bölcsészetről és annak nemzetközi tendenciáiról.